

Слово молодого автора

УДК 355.311.3.513(477)»1918/1920»

О. В. Вільховик

ОСОБЛИВОСТІ МОБІЛІЗАЦІЇ ДО ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ 1918 – ПОЧАТОК 1920-ИХ РОКІВ)

У статті проаналізовано особливості процесу мобілізації українського населення до Червоної армії. Визначено роль політико-пропагандистських заходів, що забезпечували трансформаційні зміни в світогляді молоді для створення більшовиками професійної армії. Виокремлено мотиви радянської влади у використанні кадрових військових та ставлення останніх до радянської влади. Досліджено, що добровільний принцип комплектування Червоної армії в українських губерніях, де встановлювалася радянська влада, не став визначальним. Зазначено мотиви українців, які вступили до збройних формувань більшовиків, серед яких – перспективи освітньо-кар'єрного зростання, соціально-економічні пільги та преференції, безкоштовне медичне обслуговуванням. Розкрито причини та шляхи ухиляння призовників від служби у Червоній армії в період кінця 1918 – початку 1920-их років. Наголошено, що популістський характер обіцянок, які не були підкріплені реальним виконанням, призвів до масового ухиляння призовників від мобілізації до лав Червоної армії на території України.

Ключові слова: мобілізація, Червона армія, ухиляння, світогляд, суспільство, радянська влада, кадрові військові, призовники.

Утвердження комуністичної ідеології в повсякденному житті українців було одним з головних завдань більшовицької влади. Її політична верхівка розуміла, що важливим сегментом українського суспільства, від якого буде залежати світоглядна трансформація останнього, є червоноармійці. Час їхнього перебування у лавах більшовицької Червоної армії, неукраїнської за походженням і метою створення, більшовики розглядали як найкращий полігон для нав'язування комуністичних ідей та моралі. Армія становила собою закритий простір, і червоноармієць-новобранець відразу потрапляв під безальтернативний вплив гігантської політико-пропагандистської машини. Водночас Червона армія для молоді, здебільшого сільської, також була своєрідним соціальним ліфтом, котрий давав змогу отримати соціальні й кар'єрні дивіденди.

Мета дослідження: особливості мобілізації до Червоної армії на території України, підконтрольної більшовикам, та причини ухиляння призовників від проходження військової служби, залучивши автентичні архівні документи.

Історіографія теми радянського військового будівництва загалом і проблеми світоглядних трансформацій червоноармійців, мобілізованих до Червоної армії зокрема за оцінкою фахівців, перебуває на стадії формування. Так, Л. Гриневич зазначає: «За весь період існування радянської влади в Україні не з'явилася не тільки жодного спеціального наукового дослідження з історії збройних сил Центральної Ради, гетьмана П.Скоропадського, Директорії, але й навіть, хоч як би

це не здавалося парадоксальним, жодної узагальнюючої праці, присвяченої історії українських радянських військових формувань 1917-1920 років» [2, с. 16].

У новітній українській історії окремі аспекти проблеми розробляють Я. Тинченко [19], А. Здоров [12]. Важливим внеском є дисертаційні дослідження Л. Гриневич [2] та Л. Кривизюка [15]. Так, останній, досліджуючи вишкіл та виховання в українських військах у 1917 і 1920 роках, зазначає, що більшовики вели активну пропаганду проти органів влади УНР серед призовників та намагалися завдяки політиці популізму зробити їх своїми союзниками. У новітній українській історії окремі аспекти проблеми розробляють А. Ганіна [1], Є. Жирнова [11].

В останні роки зазначена проблема викликає інтерес російських істориків, зокрема А. Діка [10], А. Рожкова [17]. Результати їхніх досліджень дають можливість з'ясувати стратегічні напрями більшовицької політики у галузі військового будівництва, його національні аспекти, здійснити порівняльний аналіз мобілізаційної політики в російських та українських губерніях.

Джерельною базою цього дослідження є архівні матеріали з фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України, державних архівів Харківської та Полтавської областей. Їх аналіз дозволяє поглибити і конкретизувати уявлення про масштаби та форми мобілізації українського населення до Червоної армії, форми політико-ідеологічного впливу на червоноармійців, соціально-політичну й вікову стратифікацію новобранців тощо.

Сільська незаможна молодь стала для більшовиків тим «людським матеріалом», який у результаті ідеологічного впливу мав стати творцем соціалізму. Про це наголошувала резолюція засідання Політбюро ЦК КП(б)У від 6 липня 1919 року: «Нашим завданням повинно бути: виховати з селян сильних і невтомних бійців за прийдешній соціалізм. Село, безсумнівно, є незайманим резервуаром, звідки можна черпати сили стомленому боротьбою пролетаріату» [25, арк. 112]. Особливої актуальності ця теза набувала у зв'язку з мобілізаційними кампаніями військкоматів. З цього приводу командир Південної групи військ Східного фронту М. Фрунзе говорив: «Червона армія є селянською. Ця обставина перетворює її у школу з військової й політичної обробки селянської молоді» [18, с. 20].

У процесі перетворення селян на своїх союзників більшовики активно використовували робітничий клас. За словами помічника командира Західного фронту М. Какурина, «характерною особливістю Червоної армії була її внутрішня сила, ця внутрішня сила – наслідок того, що в ідеологію армії була закладена нова ідея – ідея революційної класової боротьби, носієм і охоронцем якої в першу чергу була, як найбільш свідома, робітничая маса, що вливалася в ряди Червоної армії, а потім – найбідніші прошарки селянства» [13, с. 140].

Варто наголосити, що в контексті мобілізації українського населення в Червону армію простежувалося бажання більшовиків створити ідеологічну армію, яка стала б підтримкою більшовицьких політичних і економічних перетворень. Так, народний комісар військових справ М. Подвойський у доповіді Тимчасовому робітничо-селянському урядові України й III Всеукраїнському з'їздові Рад у 1919 році зазначав: «Червона армія повинна бути школою комуністичної трудової дисципліни, так, щоб, повернувшись із армії на фабрику або в село,

червоноармієць міг бути тим свідомим провідником початків комунізму, застосовуючи їх у будівництві господарського життя» [20, арк. 10].

Збройні формування більшовиків відчували гостру потребу в поповненні своїх лав як рядовим, так і командним складом. Тому мобілізація розглядалася як необхідна умова їх життєдіяльності. З цією метою 7 серпня 1920 році був виданий наказ ВКП(б) арміям Південно-Західного фронту, де зазначалося: «Закликати на дійсну військову службу унтер-офіцерів та ефрейторів, що служили в старій армії, в піхотних частинах, народжених у 1889, 1888, 1887 роках і закінчили навчання у старій армії» [8, арк. 5]. Досвідчені військові потрібні були тимчасово. Більшовики планували використати їх для створення міцної, професійної армії на початковому етапі її будівництва, після чого вони ставали непотрібними, а в багатьох випадках оголошувалися ворогами радянської влади. За свідченням головнокомандувача Збройними Силами Російської Республіки І. Вацетіса, «на осіб генерального штабу, особливо тих, хто займає вищі відповідальні пости [більшовики] ...дивляться як на зло, що тимчасово слід використовувати, а потім викинути за борт, як вичавлений лимон» [1, с. 17].

Виконання наказу наштовхнулося на неочікувані труднощі – досвідчені військові командири ухилялися від мобілізації. Так, в Охтирському районі Полтавської губернії у 1920 році проводилася мобілізація підпрапорщиків, фельдшерів та унтер-офіцерів, які народилися в 1889 році. Підлягали мобілізації 1110 чоловік, а з'явилося лише 612 [4, арк. 5]. Л. Кривизюк наголошує, що основною причиною їх відсутності на мобілізаційному пункті була втома від військової справи та недовіра до більшовицької пропаганди [15, с. 9].

Ті офіцери, які потрапили в армію, не стали підтримкою радянської влади в Україні. Через короткий проміжок часу вони бумерангом ударили по самих більшовиків – радянську владу в Україні нікому було захищати. Головним фактором була зневіра в будь-якій центральній владі та небажання воювати [16, с. 272].

Одночасно з мобілізацією командного складу проводилася мобілізація рядових червоноармійців. Варто наголосити, що не тільки цілеспрямована державна політика, але й катастрофічний стан економіки села, зубожіння сільського населення спонукали виникнення у молоді прагматичних мотивів щодо військової служби. Для багатьох армія була тим соціальним ліфтом, що служив ефективним засобом суспільної мобільності, можливістю вирватись із сільських злиднів, вийти в «люди». Дослідник А. Рожков звертає увагу на привабливі результати проходження військової служби в умовах цивільного життя. Зокрема, молодь бачила, як односелець після повернення із Червоної армії був призначений головою сільської ради, його сусід після служби вступав до вишу; значна кількість військовослужбовців вибирала кадрову службу в Червоній армії тощо. Під час служби в армії було легше вступити в партію і комсомол, що відкривало шлях до нового життя та радянської кар'єри [17, с. 77].

У 1920-их роках спостерігається велике прагнення молоді до знань. Водночас більше ніж 40% сільських дітей шкільного віку залишилися поза шкільними стінами, у вищі навчальні заклади вступити було ще важче, оскільки навчання було платним. Тому служба в лавах Червоної армії розглядалася як школа у прямому значенні цього слова, де вчили читати та писати. «В армії й грамота, і просвітництво, не те, що все життя на землі працювати», – говорили

червоноармійці. Багато селян думали, що в армії до того ж «вчать ремеслу і фабричній справі» [17, с. 77]. Вона була засобом уникнення безробіття, можливістю позбавитися від тяжких умов сільської та фабрично-заводської праці. В армії годували, одягали, залучали до участі в культурно-просвітницьких заходах. Один з червоноармійців так порівнював армійське життя з цивільним: «На заводі я працював 8 годин. ... додому ледве ноги волочив. А вдома що – бруд, нечистота, турботи, лайка. А тепер я знаю всі опери, драми, кожне кіно. ... Я в будь-який театр безкоштовно потрапити можу ...» [17, с. 77].

Важливе місце у картині світу червоноармійця займала соціальна ідентичність. Молодий селянин дивився на службу з точки зору сільських інтересів. Він був готовий терпіти певні негаразди, заради власного і родинного добробуту. Служба в більшовицькому війську давала суттєві економічні вигоди. Наприклад, в умовах гострого дефіциту палива сім'ї червоноармійців забезпечувалися дровами для опалення житла в обов'язковому порядку. Між тим для решти селян існувала тверда розверстка на заготівлю лісу й палива: «...державний план розроблення лісових площ наклав на Харківську губернію річний наряд на 10000 десятин» [7, арк. 123], а «...невиконання трудової та гужової повинності по паливу прирівнюється до відповідальності по боротьбі з бандитизмом з усіма наслідками, що звідси випливають» [7, арк. 124].

Статус «людини зі зброєю» формував відчуття винятковості. Поставивши за мету пройти армію для підйому по східцях соціальної драбини, молода людина виростала перш за все у власних очах, зазначає А. Рожков.

Крім того, для активізації добровільного вступу в Червону армію більшовики запровадили цілу низку стимулів, серед яких головне місце займали економічні. Так, у грудні 1918 року був виданий декрет Ради Народних Комісарів про фінансове забезпечення червоноармійців і їх сімей, у якому зазначалося: «1. Наказ Наркомвоєна №250 від 1918 року, призначає сімейним червоноармійцям допомогу в розмірі 100 руб. на забезпечення сімей. Надалі її потрібно видавати безпосередньо сім'ям за вказівкою червоноармійців. 2. Норма грошової допомоги на кожного непрацездатного члена сім'ї призначена на утримання червоноармійця згідно з вартістю тилового червоноармійського пайка у розмірі 60 руб. з тим, щоб: а) за наявності одного члена родини допомогу видавати в нині існуючому розмірі, тобто 100 руб. за наявності двох членів сім'ї – у розмірі 120 руб., за наявності трьох – 180 руб. і т. д., але загалом, не більше ніж 300 руб. на кожну сім'ю, б) непрацездатними членами сім'ї вважати: дружину з дитиною до 10 років, дітей до 16-річного віку, батьків, що досягли: батько – 55-річного і матері – 50-річного віку. В інших випадках дружину, дітей і батьків, визнаних непрацездатними на медичному огляді в комісіях при міських чи повітових Совдепах, за участю представників по одному від комісаріатів: військового, соціального забезпечення та праці. 3. Платню, що видається на руки червоноармійцеві, встановити у розмірі для тилових частин в 150 руб. і для діючих частин в 250 руб. 4. Звільнити мобілізованих і добровольців від сплати всіх видів прямих державних податків, крім натурального. 5. Від тих же податків звільнити членів сімей червоноармійців, якщо вони мають право на грошову допомогу» [6, арк. 48].

До того ж рядові червоноармійці та їхні сім'ї мали право «...на безкоштовне лікування в радянських лікарнях (як-от при Поліклініці), а також мали право на безкоштовні медикаменти» [5, арк. 109].

Для демонстрації піклування про сім'ї червоноармійців існувала система карток «Червона зірка». Її використовували в період голоду 1921-1923 років. Карткою було передбачено забезпечення сімей червоноармійців продовольством, норми якого визначалися Центральною комісією допомоги голодуючим. Картки отримували: «а) бездітні дружини червоноармійців, б) члени сімей загиблих червоноармійців з дня фактичного переведення їх на пенсійне становище, в) на членів сімей військовополонених старої армії, які не повернулися» [9, арк. 50].

Незважаючи на обіцяну допомогу та пільги, військовий комісар м. Охтирки рапортував: «Мене беруть в облогу з проханнями про допомогу сім'ям товаришів червоноармійців, які добровольцями вступили до Охтирських Радянських полків та були мобілізовані. Досі сім'ям цих червоноармійців ніякої допомоги місцевим відділом Соціального забезпечення надано не було. Повідомляю, що якщо найближчим часом не буде надана допомога червоноармійцям, то про успішне проведення майбутньої мобілізації годі й думати, тому що населення зараз бачить, що сім'ї червоноармійців залишаються без всякої допомоги з боку Радянської влади» [21, арк. 30]. Ці випадки були масовими та свідчили про популістський характер соціальних пільг. Невиконання обіцянок радянської влади було зумовлене, передусім, об'єктивними причинами – економічною кризою, гострим дефіцитом продовольчих і промислових товарів тощо.

Крім економічної мотивації, більшовики використовували й психологічні методи мобілізації, побудовані на класовій основі: «... велася широка агітація, конфісковувалося майно у дезертирів і куркулів та передавалося найбіднішому населенню» [7, арк. 14].

Слід зазначити, що радянська влада вела активну агітаційну боротьбу з українською владою, розцінюючи її як головного супротивника. Більшовицька пропаганда намагалася нейтралізувати вплив Генерального військового секретаріату уряду Центральної Ради на українізовані частини. З цією метою більшовики, з одного боку, взяли курс на остаточну дискредитацію офіцерського корпусу у військах, з іншого – розгорнули антиукраїнську пропаганду під прикриттям ультралівих соціальних гасел [15, с. 10].

Незважаючи на всі намагання радянської влади залучити українське населення на бік Червоної армії, результати були невтішні. Так, у звіті про політичний стан військових частин і населення в Україні, за свідченнями Політуправління Наркомату військових справ, ішлося, що з 12 до 31 липня 1919 року: «У Житомирі оголошена мобілізація протікає мляво. Не з'явилося 80%. На призов офіцерів з'явилося тільки 50 чоловік, більше тисячі ховаються. Із усієї губернії з'явилося на мобілізацію всього лише 1500 чоловік» [22, арк. 84]. Загалом неявка населення на призовні пункти складала від 20 до 50% призовників [7, арк. 28].

Однією з головних причин ухилення українського населення від мобілізації до Червоної армії був терор українських повстанців та інших антибільшовицьких сил. Характеризуючи події лютого-березня 1918 року, агітатор і пропагандист Є. Бош відверто визнавала: «Співчуття і симпатії були не на боці Совітських загонів. Майже звідусіль загопи, що відступали, обстрілювалися місцевими білогвардійцями, не зустрічаючи протидії з боку місцевого населення. Знаходячись у своїй «рідній» Україні, червоноармійці не були впевнені, що в тилу їх не зустрінуть вогнем» [16, с. 272]. Звісно, таке ставлення не було результатом лише розкладницького впливу в колишніх військових частинах. Його посилення

активізувалося «червоним терором» та тими жорстокими заходами, які вчиняли на своєму шляху радянські війська під загальним керівництвом М. Муравйова.

Важливими факторами небажання українського населення йти до Червоної армії була атмосфера морального осуду з боку односельців, антисемітські настрої. Останні породжувалися, зазвичай, національною приналежністю більшості компартійної керівної верхівки. Так, в одній з доповідей ЦК про хід мобілізації Волинського губвійськкомату зазначалося: «Житомирський повіт. У зв'язку з оголошенням мобілізації, в деяких волостях повіту, особливо в Північній частині, де сильно розвинений антисемітизм і антирадянський рух, настрої населення став ворожим до Радянської влади. На мобілізацію майже ніхто не з'являється. Якщо у кого і є бажання зробити це, то сусіди погрожують знищенням майна (у Фастівській волості був випадок підпалу майна селянина, який пішов на мобілізацію). Мобілізованих, що їдуть з інших повітів, повертають назад. Сильно сприяє розвитку контрреволюційних рухів банди Соколовського та Шепелева, розташовані в північній частині повіту. У Південному ж районі Житомирського повіту становище дещо краще. Контрреволюційних виступів немає, але на мобілізацію теж майже ніхто не з'являється» [22, арк. 84].

На хід мобілізації впливали такі чинники, як стан здоров'я призовників, тяжкий матеріальний стан. Від проходження допризовної підготовки звільнялися тільки інваліди, про що треба було надати медичну довідку. Проте медичні комісії допускали до проходження зборів молодь з очевидними вадами здоров'я. Траплялися випадки, коли допризовники зверталися до військкоматів з проханням звільнити їх від зборів через важкий матеріальний стан сім'ї [10, с. 21].

У радянській мобілізаційній роботі існувала система відстрочок від призову. Був розроблений конкретний порядок і критерії надання відтермінування: «1. Технічним працівникам парторганів, які не належать до політскладу запасу Робітничо-селянської Червоної армії, надаються групові та персональні відстрочки на загальних підставах. 2. Працівникам парторганів, особам молодшого політскладу запасу Робітничо-селянської Червоної армії – відстрочки призову зовсім не надаються. 3. Працівникам парторганів – особам середнього, старшого і вищого політскладу відстрочки надають комісаріати з відтермінуванням за згодою парткомів» [24, арк. 36]. Також до списків з надання відстрочок на випадок мобілізації включали «... редакторів газет і керівників національних секцій, а також секретарів нацменівських районів» [24, арк. 41]. Крім того, від явки на призовні пункти звільнялися: «...а) особи з важкими хворобами, які перебувають у лікувальних закладах, а також у місцях позбавлення волі, б) емігранти, що мають на руках особисті книжки за формою №4 з відміткою навкис у лівому верхньому куті «Емігрант», в) співробітники міліції, карного розшуку, ГПУ, охорони Наркомфіну, місць позбавлення волі, які перебувають на особливому залізничному обліку, та учні вищих навчальних закладів» [3, арк. 361].

Архівні матеріали свідчать про масові клопотання призовників з проханням про відстрочку від проходження військової служби. Політичне Управління Українського Военного Округу за даними 7 піхотних, 2 кавалерійських дивізій і 4 Губсекра (Губернського секретного відділу ДПУ. – Авт.) так характеризує цю ситуацію: «Отримані з дому листи про стягнення податків продовжують хвилювати червоноармійців. Часті випадки відсилання червоноармійцям, згідно

їхніх прохань різних фіктивних документів, листів, телеграм, клопотань виконкомів і т.п. на предмет отримання відпустки. У частинах 16-ї дивізії було кілька випадків отримання червоноармійцями документів із зазначенням старших років народження (1900 замість 1901) – щоб демобілізуватися» [23, арк. 17].

За словами дослідника Р. Коваля, навесні 1919 року «червоні окупанти оголосили мобілізацію за чотири роки», але селянство без ентузіазму відреагувало на неї. Після полум'яних агітаційно-пропагандистських закликів з'явилися накази й директиви, в яких містилися погрози про покарання для тих, хто відмовиться стати на «захист революції». По селах більшовики почали проводити облави, внаслідок чого значна частина осіб призовного віку переховувалася в лісах [14, с. 171].

У результаті невдалих кампаній більшовики перейшли до тотальної мобілізації, про що свідчать численні документи. Зокрема, в одній з телеграм до всіх Повітвійськкоматів Полтавської губернії зазначалося: «... мобілізацію деяких років, яка була проведена Радянською владою влітку 1919 року, вважати дійсною. Повторні мобілізації будуть проводитися для виловлювання дезертирів. Усіх студентів, які приїхали з Великої Росії, вважати мобілізованими, всіх службовців у Главліскомі, Главвугілі, Главторзі, Главнафті, незалежно від віку, вважати призваними на дійсну службу з залишенням зазначених установ» [4, арк. 2].

Отже, мобілізація українців до Червоної армії мала низку особливостей унаслідок специфіки суспільно-політичної ситуації на території України. Для створення професійної армії більшовики надавали величезного значення політико-пропагандистським заходам, які забезпечували б трансформаційні зміни в світогляді молоді. Однак добровільний принцип комплектування Червоної армії в українських губерніях, де встановлювалася радянська влада, не став визначальним. Більшовики перейшли до оголошення мобілізації досвідчених кадрових військових. Проте останні в більшості не підтримували радянську владу й ухилялися від призову.

Мобілізація рядового складу мала суперечливий характер і мотивувалася цілим комплексом чинників: перспективами освітньо-кар'єрного зростання, соціально-економічними пільгами та преференціями, безкоштовним медичним обслуговуванням. Проте популістський характер обіцянок, які не були підкріплені реальним виконанням, призвів до масового ухиляння призовників від мобілізації до лав Червоної армії на території України.

Список використаних джерел

1. Ганин А. «Помнят псы атаманы, помнят польские паны...». Почему побеждала Красная армия? / А. Ганин // Родина. – 2011. – № 2. – С. 12 – 27.
2. Гриневич Л. В. Військове будівництво в Україні у 20-ті – на початку 30-х рр. ХХ ст.: національний аспект [Текст]: дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / Л. В. Гриневич; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – К., 1995. – 204 с.
3. Державний архів Полтавської області (далі ДАПО). – Ф. Р-2049. – Оп. 1. – Спр. 38.
4. ДАПО. – Ф. Р-3985. – Оп. 1. – Спр. 1.
5. ДАПО – Ф. Р-3985. – Оп. 1. – Спр. 2.
6. Державний архів Харківської області (далі ДАХО). – Ф. Р-2550. – Оп. 1. – Спр. 17.

7. ДАХО. – Ф. Р-2550. – Оп. 1. – Спр. 68.
8. ДАХО. – Ф. Р-2550. – Оп. 1. – Спр. 73.
9. ДАХО. – Ф. Р-2550. – Оп. 1. – Спр. 230.
10. Дик А. А. Сельская молодежь 1920-х гг.: учеба, досуг, военная служба: на материалах Тамбовской губернии [Текст]: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. ист. наук: 07.00.02 / А. А. Дик. – Тамбов. – 2008. – 25 с.
11. Жирнов Є. «Двічі по двісті – суд честі» [Електронний ресурс]: / Є. Жирнов. Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/2910-dvichi_po_dvisti_sud_chesti.html
12. Здоров А. Український Жовтень. Робітничо-селянська революція в Україні (листопад 1917 – лютий 1918 р.) [Текст] : монографія / А. Здоров. – Одеса: Астропринт, 2007. – 272 с.
13. Какурин Н. Е. Как сражалась революция: у 2 т. / Н. Е. Какурин. – Т. 1. – М. : Политиздат, 1990. – 272 с.
14. Коваль Р. М. Багряні жнива Української революції: 100 історій і біографій учасників Визвольних змагань / Р. М. Коваль. – К. : Український письменник, 2005. – 400 с.
15. Кривизюк Л. П. Вишкіл та виховання в українських військах періоду визвольних змагань 1917-1920 років [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 20.02.22 / Л. П. Кривизюк; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Л., 2011. – 23 с.
16. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): колективна монографія / Відп. ред. С. В. Кульчицький: у 2 ч. Ч 2. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – 382 с.
17. Рожков А. Ю. «В Москве я слышал одно, здесь вижу другое...»: Красноармеец 1920-х гг.: картина мира и социальный облик / А. Ю. Рожков // Социологические исследования. – 2000. – № 10. – С. 76–83.
18. Соколов В. Г. Рабоче-Крестьянская Красная Армия / В. Г. Соколов. – Харьков: Юридическое издательство Н.К.Ю., 1926. – 83 с.
19. Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918) [Текст] / Я. Тинченко. – Київ-Львів : Інститут українознавства ім. Крип'якевича НАН України, 1996. – 371 с.
20. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі: ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 229.
21. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 21.
22. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 118.
23. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1762.
24. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 21. – Спр. 4.
25. ЦДАГО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 223.

О. В. Вильховик

ОСОБЕННОСТИ МОБИЛИЗАЦИИ В КРАСНУЮ АРМИЮ НА ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ (КОНЕЦ 1918 – НАЧАЛО 1920-ЫХ ГОДОВ)

В статье проанализированы особенности процесса мобилизации украинского населения в Красную армию. Определена роль политико-пропагандистских мероприятий, обеспечивающих трансформационные изменения в мировоззрении молодежи для создания большевиками профессиональной армии. Выделены мотивы советской власти в использовании кадровых военных и отношения последних к советской власти. Доказано, что добровольный принцип комплектования Красной

армії в українських губерніях, где устанавливалась советская власть, не стал определяющим. Указаны мотивы украинцев, вступивших в вооруженные формирования большевиков, среди которых: перспективы образовательно-карьерного роста, социально-экономические льготы и преференции, бесплатное медицинское обслуживание. Исследованы причины и пути уклонения призывников от службы в Красной армии в период конца 1918 – начала 1920-ых годов. Отмечено, что популистский характер обещаний, которые не были подкреплены реальным исполнением, привел к массовому уклонению призывников от мобилизации в ряды Красной армии на территории Украины.

Ключевые слова: мобилизация, Красная армия, уклонение, мировоззрение, общество, советская власть, кадровые военные, призывники.

O. V. Vilhovyk

PECULIARITIES OF MOBILIZATION TO THE RED ARMY IN UKRAINE (THE END OF 1918 – THE EARLY 1920S)

The paper analyzes the features of mobilizing Ukrainian population in the Red Army. Armed Bolshevik formations were in dire need for replenishing their ranks with officers, but the experienced military were needed for temporary tasks. The Bolsheviks had planned to use them for creating a strong professional army at the initial stage of forming, after that they became unnecessary and in many cases were declared enemies of the Soviet power. In general personnel evaded military mobilization. The main reasons for their absence at the mobilization points were war fatigue and distrust in the Bolshevik propaganda.

Along with the mobilization of officers the new commanders held mobilizing rank and file for the Red Army. It should be emphasized that not only deliberate government policy, but also the catastrophic state of rural economy and poverty of the rural population prompted the pragmatic reasons for the youth for military service. For low-income rural residents the Army became a social elevator served as an effective means of social mobility. After servicing in the Red Army, the people had the right to occupying leadership positions and getting salaries and education; they and their families were exempted from taxes, were provided with free medical care and firewood.

However, there were many cases when promises were not fulfilled. These mass cases showed the populism of social benefits. The failure to keep the promises of the Soviet power was caused primarily by objective factors, i.e. economic crisis, acute shortage of food and industrial goods, etc.

Despite the best efforts of the Soviet Ukrainian authorities to attract people to the Red Army, the results were disappointing. Many recruits did not appear on the recruiting station. It was caused by various reasons especially the terror of the Red Army in Ukraine against the rebels, moral values of peasants, health problems, and miserable financial status of the recruits.

After ardent propaganda the orders and directives were issued threatening with punishment for those who refused going to the Red Army. As a result, a significant number of military age people were hiding in the woods.

Keywords: mobilization, Red Army, evasion, philosophy, society, the Soviet government, military personnel, recruits/conscripts.

Надійшла до редакції 12 січня 2015 року

* * *